

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПРИЄДНАННЯ

У науці цивільного права під змістом договору як правочину традиційно розуміють умови, на яких його було укладено [10, с. 92]. Договірні умови становлять собою спосіб фіксації взаємних прав та обов'язків [2, с. 295].

На відміну від ЦК УРСР 1963р., у новому ЦК України поняття „зміст договору” вперше отримало своє законодавче закріплення. Відповідно до його ст. 628 зміст цивільного договору становлять умови (пункти), які визначені на розсуд сторін і погоджені ними і які є обов'язковими згідно з актами цивільного законодавства. Отже, зміст договору складають ініційовані й обов'язкові умови.

Серед науковців питання про зміст цивільного договору було і залишається дискусійним уже протягом тривалого часу. А щодо новітньої історії договору приєднання і його значення для вітчизняного законодавства особливості змісту такого правочину на доктринальному рівні взагалі не досліджувались. Лише окремі його питання вивчалися такими вітчизняними цивілістами, як О.А. Беляневич, П. Гуйван, В.І. Крат, а також деякими зарубіжними науковцями – О.О. Клочковим, Б.М. Сейнароєвим, Г.В. Ципленковою [Див.: 1; 3; 6; 5; 9; 11] та ін.

Різноманіття поглядів на класифікацію договірних умов формувалося насамперед під впливом пануючої моделі регламентування договірних відносин. Ще з часів існування командно-адміністративного регулювання цивільних відносин більшість науковців схилилася до тричленного групування всіх умов договору на істотні, звичайні й випадкові.

Оскільки визначення істотних умов договору було зроблено на законодавчому рівні, аналіз відбувався здебільшого в контексті їх правового значення. Найпоширеніші дискусії точилися щодо виокремлення звичайних і випадкових умов договору.

Після прийняття нового ЦК України (2003р.) до істотних договірних умов додалася умова про предмет. Таким чином, наразі законодавець розрізняє три види істотних умов цивільного договору: а) про предмет договору; б) які визначені законом як істотні (суттєві) або які є необхідними для договорів даного виду; в) усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди, тобто ініційовані.

Умова про предмет є обов'язковою для всіх видів цивільних договорів, бо без неї беззмістовно вести мову про договір як такий, що породжує права й обов'язки для його сторін. У широкому розумінні слова предмет включає в себе весь набір характеристик того, з приводу чого укладається договір. Сюди входять дані про предмет як такий, його кількість, якість, ціну товару, робіт чи послуг [2, с. 315]. Однак український законодавець сприйняв вузьке тлумачення категорії „предмет договору”, виокремивши ціну, кількість і якість у самостійні договірні умови, які не є істотними.

Другий вид – умови, *визначені законом як істотні або які є необхідними для договорів даного виду*, тобто *обов'язкові умови*, які потребують деякого уточнення. Відмінною їх рисою є те, що вони повинні формувати договір у цілому та їх окремий тип (вид), зокрема, тобто мають бути необхідними й достатніми, щоб договір вважався укладеним і породжував права й обов'язки. Відрізняються ці дві групи умов за способом законодавчого закріплення: (а) у законі може міститися спеціальний перелік істотних умов договору або (б) такої вказівки в законі може не бути, оскільки встановлення їх переліку для кожного договору на законодавчому рівні не є обов'язковим. При цьому перелік таких умов визначатиметься залежно від сутності моделі певного договірного виду.

Важливі зміни в розумінні змісту договору привнесла ст. 6 ЦК України, яка в питаннях співвідношення актів цивільного законодавства і договору перевагу надала останньому, відсунувши закон на друге місце. З урахуванням змісту вказаної норми слід підтримати думку М.М. Сібільова, який вважає, що умови стають обов'язковими, якщо в акті цивільного законодавства міститься пряме застереження про неможливість сторонам відступати від цих положень. За відсутності такого застереження договірні умови стають обов'язковими тільки у випадку, якщо сторони відмовилися від здійснення права на саморегулювання. Отже, положення актів цивільного законодавства слід розглядати як диспозитивні, а не імперативні, крім випадків, коли в них прямо вказано на заборону для сторін договору відступати від них, а також, якщо їх обов'язковість випливає зі змісту актів або із суті відносин між сторонами [9, с. 98,99].

Із зазначеного випливає, що залежно від обраного режиму – саморегулювання чи підкорення режиму, передбаченого законодавством, – відрізняється й перелік обов'язкових умов договору.

Так, при саморегулюванні обов'язковими договірними умовами будуть ті, що встановлені законодавством, і щодо яких міститься пряма або опосередкована (впливає з їх суті або суті відносин між сторонами) вказівка про неможливість відступити від їх змісту. У випадку відсутності спеціальних приписів у законі обов'язкові договірні умови можуть бути зведені лише до умови про предмет, а зміст його складатиме умова про предмет та умови, ініційовані сторонами. Останні підкорятимуться режиму, встановленому на рівні закону – імперативним і диспозитивним нормам договірного права – лише в тій частині, яка не змінена сторонами за власною волею або поширення якої на їх відносини не виключили самі сторони.

При підкоренні режиму, встановленому законодавством, обов'язковими умовами договору слід вважати ті, які визначені законом як істотні або які є необхідними для договорів цього виду. В останньому випадку сторони підкорятимуться тому встановленому законом правовому порядку, який вони обрали. Отже, крім істотних, узгодження яких вимагається для визнання договору таким, що має юридичну силу, обов'язковими для них будуть умови, передбачені законодавством, з урахуванням тих, що містяться у диспозитивних нормах договірного права.

Третю групу умов, віднесених законодавцем до істотних, становлять ті, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди, тобто *ініційовані умови*.

Сутність договору приєднання дозволяє стверджувати, що всі його умови є ініційованими, оскільки на їх узгодженні наполягає сторона, яка пропонує договір до приєднання.

Що стосується звичайних і випадкових умов, які виділяються тільки на доктринальному рівні, то слід підтримати тих цивілістів, які вважають, що підстав для подібного виокремлення немає, оскільки „жодних інших умов, крім істотних, у договорі бути не може” [2, с. 302]. Так, звичайні умови, під якими розуміються ті, що закріплені в диспозитивних нормах [4, с. 78], за своєю суттю нічим не відрізняються від імперативних, доки сторони не включають у договір інший варіант, передбаче-

ний диспозицією такої норми. У свою чергу, умова, якою змінено варіант диспозитивної норми, чи та, яка на рівні законодавства взагалі не закріплена, разом становлять групу, поійменовану науковцями як умови випадкові [7, с. 34], яка є не чим іншим, як не результатом ініціативи однієї зі сторін, без якої вони не могли з'явитися в договорі; отже, вони є істотними умовами договору.

Вищевказані класифікаційні групи умов стосуються змісту всіх цивільних договорів. Специфіка договорів приєднання полягає в тому, що їх умови мають свої особливості, не іманентні іншим правочинам, що вимагає здійснення їх самостійної додаткової класифікації. Превалююча більшість таких договорів окрім продиктованих умов, що для них характерно, містить також умови, взаємоузгоджені обома сторонами договору. Таким чином, умови договорів приєднання *за способом їх узгодження* можна класифікувати на:

- 1) *взаємоузгоджені*, тобто умови, погоджені сторонами у взаємному порядку;
- 2) *продиктовані*, що пропонуються однією стороною до приєднання без обговорення їх змісту;
- 3) *альтернативні (змішані)*, що передбачають вибір (узгодження) певної умови із сукупності запропонованих (продиктованих).

Правове значення цієї класифікації полягає в тому, що на взаємоузгоджену частину умов договору приєднання повинні поширюватися більшою чи меншою мірою (залежно від обраного режиму – саморегулювання чи підкорення діючому) загальні і спеціальні положення про договори, що містяться в актах цивільного законодавства, а на сформульовані в односторонньому порядку умови окрім зазначених також норми ст. 634 ЦК України.

Що стосується умов альтернативних, то за свою природою вони ближчі до продиктованих, ніж до взаємоузгоджених, оскільки „будь-яке узгодження передбачає певний вибір з різноманітних варіантів” [2, с. 298], у той час як при альтернативних умовах вибір у кінцевому підсумку зводиться лише до однієї із запропонованих (продиктованих) умов. Тому, на нашу думку, наявність альтернативних умов у договорі приєднання також передбачає можливість поширення на них змісту частин 2 і 3 ст. 634 ЦК України.

Другий критерій, за яким можна класифікувати умови договорів приєднання є *їх юридичне значення для існування договору*, тобто юридична сила породжуваних ними цивільних прав та обов'язків сторін. Отже, умови договорів приєднання поділяються на: (а) головні і (б) другорядні.

Головною умовою, без якої немає сенсу вести мову про договір, що породжує будь-які цивільні права й обов'язки, є умова про предмет. Без неї існування будь-якого договору є неможливим.

Другорядними умовами є ті, щодо яких можна припустити, що договір породжував би цивільні права та обов'язки і без включення їх у зміст договору; наявність, зміна або виключення таких умов не впливає на юридичну силу договору. Такими, як правило, є умови, що стосуються порядку виконання договору, відповідальності, форс-мажору тощо. Світова й вітчизняна договірна практика свідчить, що зазвичай другорядними є продиктовані, а не взаємоузгоджені умови.

Правове значення наведеної класифікації полягає в тому, що визнання явно обтяжливою головної умови договору приєднання унеможливило існування договору в цілому. Такий договір не може існувати навіть у зміненому на вимогу сторони, що приєдналася, вигляді. Визнання явно обтяжливими другорядних умов не впливає на можливість його існування в подальшому. Договір, як домовленість про цивільні права й обов'язки його сторін, зберігатиметься як при зміні другорядної умови, так і при її виключенні з його змісту взагалі.

Таким чином, можемо зробити висновок, що зміст договору приєднання становлять умови (пункти), які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства, й умови, визначені на розсуд однієї сторони договору, щодо яких інша сторона виявила згоду на їх прийняття. Окрім того, зміст договору приєднання можуть також складати умови (пункти), визначені на розсуд обох сторін і погоджені ними.

Список літератури: 1. *Беляневич О.А.* Договори приєднання // Вісн. госп. судочинства. – 2004. – № 3. – С. 210-218. 2. *Брагинский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право. Кн. 1: Общ. положения. – М.: Статут, 1999. – 848 с. 3. *Гуйван П.* Стандартный договор и его место в регулировании договорных отношений // Пред-во, хоз-во, право. – 2003. – № 9. – С. 10-13. 4. *Иоффе О.С.* Избранные труды: В 4-х т. – Т. III. Обязательственное право. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 837 с. 5. *Клочков А.А.* Стандартные (общие) условия договоров в коммерческом обороте: правовое регулирование в России и зарубежных странах: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/МГИМО. – М., 2000. – 210 с. 6. *Крат В.* Договор приєднання: реалії та перспективи. // Підпр-во, госп-во, право. – 2003. – № 1. – С. 50. 7. *Луць В.В.* Контракти у підприємницькій діяльності: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 560 с. 8. *Сейнаров Б.М.* Соотношение публичного договора с договором присоединения // Вестн. Высш. арбитр. суда РФ. – 1999. – № 10. – С. 108-112. 9. *Сибильов М.М.* Зміст цивільно-правового договору // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – 1(32). – С. 93-99. 10. *Цивільне право України: Підручник: У 2-х т. / За заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького.* – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – 552 с. 11. *Цыпленкова А.В.* Некоторые особенности договоров присоединения // Юрид. мир. – 2001. – № 3. – С. 28-38.

Надійшла до редакції 24.10.2007 р.